This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

In het belang van vrouwen. Vertegenwoordigers (m/v) en de constructie van de vertegenwoordigde (v)

Karen CELIS
Docent aan de Hogeschool Gent

I. Inleiding[1]

Politieke vertegenwoordiging is een centrale activiteit in onze Westerse parlementaire democratieën. In essentie is vertegenwoordiging het aanwezig stellen van de afwezige: volksvertegenwoordigers stellen de vertegenwoordigde burger aanwezig tijdens de politieke besluitvorming. Niettemin bestaat er veel onduidelijkheid over hoe het mechanisme van de vertegenwoordiging precies functioneert. De cruciale relatie tussen de vertegenwoordiger en de vertegenwoordigde is sinds lang een onderwerp van studie, dat ook in de politicologische theorievorming vandaag aanzienlijke aandacht geniet.[2]

1. Een eerdere versie van deze bijdrage werd als paper getiteld 'Het belang van de politieke aanwezigheid. Descriptieve en substantiële vertegenwoordiging van vrouwen' gepresenteerd tijdens het Politicologenetmaal op 27 en 28 mei 2004 te Antwerpen. We willen de deelnemers aan de workshop Gender, Politiek en Beleid en specifiek Marc Hooghe, Petra Meier en Mieke Verloo bedanken voor hun kritische opmerkingen.
2. Dat stellen we vast in algemene studies inzake politieke vertegenwoordiging, ondermeer JUDGE, D., *Representation. Theory and Practice in Britain*, Londen: Routledge, 1999; MANIN, B., *The Principles of Representative Government*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997; SAWARD, M., *Representing Nature and the Nature of Representation*, Paper gepresenteerd tijdens Second General Conference of the European Consortium for Political Research Conference, Marburg, 2003; SAWARD, M., *Rethinking Political Representation*, Paper gepresenteerd tijdens Political Representation in the Digital Age, University of Oxford, 2003. Het thema staat uiteraard ook centraal in de werken van de Angelsaksische groepsvertegenwoordigingstheoretici als MANSBRIDGE, J., Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent "Yes", *The Journal of Politics*, vol. 61, 1999, pp. 628-57; PHILLIPS, A., *The Politics of Presence*, Oxford: Clarendon Press, 1995; PHILLIPS, A., Democracy and Representation: Or, Why Should it Matter Who Our Representatives Are? (pp. 224-40) in A. Phillips (ed.), *Feminism and Politics*, Oxford: Oxford University Press, 1998; YOUNG, I., Deferring Group Representation, (pp. 349-76) in Shapiro, I. en W. Kymlicka (eds.), *Ethnicity and Group Rights. Nomos 39. Yearbook of the American Society for Political and Legal Philosophy*, New York: New York University Press, 1997; YOUNG, I.M., *Inclusion and Democracy*, Oxford: Oxford University Press, 2000; WILLIAMS, M., *Voice, Trust, and Memory. The Failings of Liberal Representation*, Princeton: Princeton University Press, 1998; TAMERIUS, K., Sex, Gender, and Lea-

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Het onderscheid in de vormen van vertegenwoordiging dat Hannah Pitkin in haar standaardwerk over politieke vertegenwoordiging terzake maakt, is nog steeds actueel. Pitkin deelt de theorievorming op in drie groepen naargelang de manier waarop de afwezige, namelijk de vertegenwoordigde, aanwezig gesteld wordt door de vertegenwoordiger.[3] Een eerste vorm van vertegenwoordiging stoelt op een formele afspraak tussen de vertegenwoordiger en de vertegenwoordigden.[4] Het actuele onderzoek over politieke vertegenwoordiging, heeft echter vooral aandacht voor de twee volgende opvattingen die Pitkin onderscheidt, met name descriptieve en substantiële vertegenwoordiging, en voor hun onderlinge relatie.

A. Descriptieve en substantiële vertegenwoordiging

Descriptieve vertegenwoordiging is gebaseerd op gelijkenis. Een parlement is in deze opvatting een spiegel van het volk, een 'samenleving in het klein'. De vertegenwoordigers 'staan voor' het volk dat ze vertegenwoordigen. Wat hen als vertegenwoordigers kwalificeert, is hun representativiteit, niet wat zij doen. Substantiële vertegenwoordiging gaat daarentegen in eerste instantie over wat de vertegenwoordigers doen. Vertegenwoordiging dient hier opgevat te worden als handelen voor anderen: "*acting in the interest of the represented, in a manner responsive to them*".[5] De vraag die zich meteen opdringt, betreft de invulling van *responsiveness*: dienen vertegenwoordigers te doen wat het electoraat wil of wat ze denken dat het best is voor de kiezer? Naargelang van de autonomie van de vertegenwoordigers ten aanzien van de vertegenwoordigde, nemen zij een positie in op de 'mandaat-onafhankelijkheidsschaal'. De 'mandaatpositie' houdt in dat de vertegenwoordigers de plicht hebben om te doen wat hun kiezers van hen verwachten, namelijk te handelen zoals ze zelf zouden handelen. Vertegenwoordigers in de 'onafhankelijkheids'- of '*trustee*-positie' handelen daarentegen op basis van eigen inzichten. In dat geval gaat men er van uit dat de vertegenwoordigers over bijzondere kwaliteiten beschikken, onder meer om de specifieke belangen van de kiezers te laten samensmelten tot 'het publieke belang'.

Pitkin benadrukt dat de *mandate-trustee*-tweedeling niet absoluut is en dat vertegenwoordigers beide rollen vervullen. Een absolute mandaatpositie is zowel theoretisch als praktisch onmogelijk: theoretisch omdat vertegenwoordiging per

dership in the Representation of Women (pp. 93-112) in Duerst-Lahti, G. en R.M. Kelly (eds.), *Gender Power, Leader*ship, and Governance, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995.

3. PITKIN, H., *Representation*, New York: Atherton Press, 1969, pp. 6-17.
4. Deze vorm van vertegenwoordiging is gebaseerd op een initiële toestemming die de vertegenwoordigde verleent aan de vertegenwoordiger om in diens naam te handelen of op het afleggen van verantwoordelijkheid door de vertegenwoordiger aan de vertegenwoordigde nadien.
5. PITKIN, H., *The Concept of Representation*, Berkeley: University of California Press, 1972, p. 209.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

definitie de afwezigheid van de vertegenwoordigde vergt (vertegenwoordiger en vertegenwoordigde mogen niet volledig samenvallen anders is er niet langer sprake van vertegenwoordiging); praktisch omdat de vertegenwoordiger niet constant en systematisch de wensen en de voorkeuren van de vertegenwoordigden kan achterhalen. Tijdens de vertegenwoordiging zijn er met andere woorden steevast momenten waarbij de vertegenwoordiger optreedt als een *trustee*. Michael Saward stelt dat autonoom optreden centraal in de relatie tussen de vertegenwoordiger en de vertegenwoordigde.[6] Hij stelt dat de vertegenwoordiger niet enkel op het eigen inzicht terugvalt om de wensen en de noden van de vertegenwoordigde te bepalen. Hij gaat nog een stapje verder en benadrukt dat de vertegenwoordigde zélf geëvoceerd en gecreëerd wordt door de vertegenwoordiger. Die 'creatieve' of 'esthetische ingreep' vormt volgens Saward een essentieel moment in de vertegenwoordiging. De mate waarin die constructie succesvol is, bepaalt bovendien het succes van de vertegenwoordiging en de vertegenwoordiger.

B. Descriptieve en substantiële vertegenwoordiging van vrouwen

In de recente feministische theorievorming over politieke vertegenwoordiging staat de relatie tussen descriptieve en substantiële vertegenwoordiging centraal. Bondig samengevat komt die erop neer dat gender een invloed heeft op het potentieel om vrouwen substantieel te vertegenwoordigen.[7] Dat komt voort uit de andere levenservaring van vrouwen en hun structurele positie in de samenleving. Aangezien vrouwelijke vertegenwoordigers deze ervaring minstens punctueel delen met vrouwelijke burgers, betekent hun aanwezigheid een verhoogde kans op de vertegenwoordiging van vrouwen, hun behoeften en belangen, op het aanwezig stellen van een vrouwelijk perspectief of op het laten weerklinken van de stem van vrouwen. Vooral op momenten dat vertegenwoordigers optreden als *trustee* (waarbij de vertegenwoordigers buiten de grenzen van het partijprogramma treden en zich verlaten op hun eigen inzichten en opvattingen) of inzake vrouwenonderwerpen die *uncrystallised* zijn, zou, aldus deze theoretici, de vrouwelijke ervaring een rol kunnen spelen in de vertegenwoordiging van vrouwen. De levenservaring van vrouwelijke vertegenwoordigers zou een impact kunnen hebben tijdens het definiëren en het vormgeven van vrouwenbelangen. Verder zouden ze de meest fervente vertegenwoordigers van vrouwen zijn.

Karin Tamerius onderscheidt vier elementen in de levenservaring van vrouwen die van belang zijn voor de vertegenwoordiging van vrouwen.[8] Ten eerste is de persoonlijke levenservaring van vrouwen inhoudelijk verschillend van die van mannen. Die andere inhoudelijke invulling komt enerzijds voort uit biologi-

6. SAWARD, *Representing...*, 2003; SAWARD, *Rethinking...*, 2003.
7. PHILLIPS, A., *o.c.*, 1995; PHILLIPS, A., *o.c.*, 1998; MANSBRIDGE, J., *o.c.*, 1999; YOUNG, I., *o.c.*, 1997. YOUNG, I., *o.c.*, 2000. WILLIAMS, M., *o.c.*, 1998. TAMERIUS, K., *o.c.*, 1995.
8. TAMERIUS, K., *o.c.*, 1995.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

sche verschillen tussen mannen en vrouwen en anderzijds uit de sekseverdeling binnen de samenleving (sekseverschillen in socialisatie, beroep, socio-economische status, huiselijke rollen en geweld). Ten tweede kan de ervaring objectief wel dezelfde zijn, maar kan de manier waarop die subjectief gepercipieerd wordt, verschillen omdat het gebeurt door een gegenderde lens. Ten derde is er het element van de *mutuality* (de gemeenschappelijkheid): de ervaring van vrouwen wordt eerder door vrouwen gedeeld en de ervaring van mannen eerder door andere mannen. Aangezien de mate waarin leden van een sociale groep zich met elkaar identificeren in hoge mate afhangt van gemeenschappelijke ervaringen, leidt deze vaststelling ertoe dat deze gemeenschappelijkheid de banden binnen de seksen versterkt (en de band tussen beiden verzwakt). Het laatste element (en o.i. het zwakste argument) heeft betrekking op *association* (gemeenschap): ondanks de sterke familiale en emotionele banden, werken en socialiseren mannen en vrouwen in sekse-exclusieve groepen.

Deze verschillen in levenservaring beïnvloeden, aldus Tamerius, de politieke inzet voor onderwerpen die van bijzonder belang voor vrouwen zijn en dat op twee vlakken. Vooreerst heeft het een impact op de attitude van de vertegenwoordigers, meer bepaald op hun steun en hun engagement voor het vertegenwoordigen van vrouwen. De levenservaring van vrouwen kan ertoe leiden dat ze vaker prioriteit verlenen aan een onderwerp dat van specifiek belang is voor vrouwen. De levenservaring verschaft ten tweede ook de nodige 'hulpbronnen' voor feministische activiteit, met name bewustzijn en expertise. Als gevolg van de sekseverschillen in ervaringen kan het zijn dat vrouwelijke vertegenwoordigers zich uitzonderlijk bewust zijn van onderwerpen die van belang zijn voor vrouwen en een origineel inzicht hebben in de manier waarop bepaalde problemen het best opgelost worden.

Om het in Sawards termen uit te drukken: de vrouwelijke vertegenwoordigers zouden over specifieke informatie en expertise beschikken om de te vertegenwoordigen vrouwelijke burger te 'construeren'. De levenservaring van de vrouwelijke mandatarissen en hun structurele positie in de samenleving zouden bij hen mogelijkerwijze een van mannelijke mandatarissen verschillend inzicht verschaffen in de problemen waarmee vrouwen geconfronteerd worden. Ook inzake de wijze waarop het beleid hiermee dient om te gaan en het na te streven doel ('ideaal'), kan deze 'vrouwelijke' levenservaring bepalend zijn voor het potentieel van de vertegenwoordiger om de vrouwelijke burger te vertegenwoordigen. De vraag of vrouwelijke mandatarissen getuigen van over een specifiek potentieel voor het vertegenwoordigen van vrouwen te beschikken, wordt in onderstaande alinea's behandeld.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

II. Onderzoeksopzet

De constructie van de vrouwelijke burger tijdens het vertegenwoordigingsproces en de bijdrage van de vrouwelijke mandatarissen ertoe onderzoeken we aan de hand van de politieke behartiging van vrouwenbelangen. Wat de vertegenwoordigers als vrouwenbelangen beschouwen – wat 'in het nadeel' en 'in het voordeel' van vrouwen is –, verschaft inzage in de constructie van de vertegenwoordigde vrouwelijke burger. De vertegenwoordiger maakt immers (ideologische) keuzes: uit de veelheid aan potentieel te behartigen groepen vrouwen en belangen maakt de hij/zij een selectie, onder meer inzake de groep die hij/zij wenst te vertegenwoordigen, de problematieken die daarbij aan bod komen en in welke doelstelling de vertegenwoordiging kadert. In de loop van dit vertegenwoordigingsproces creëren de vertegenwoordigers de vertegenwoordigden. Een analyse ervan kan ons dan ook inzicht verschaffen in de constructie van de vrouwelijke burger.

Om op een systematische wijze een overzicht tot stand te brengen van de politieke behartiging van vrouwenbelangen, werd geopteerd voor een longitudinale inhoudsanalyse van begrotingsdebatten. Begrotingsdebatten zijn politiek belangrijke discussies, die elk jaar plaatsvinden en die gekenmerkt worden door een hoge graad van toegankelijkheid: ieder parlementslid kan er aan deelnemen en de diversiteit van de thema's, die er behandeld kunnen worden, is groot. De begrotingsdebatten hebben betrekking op de overeenkomstige beleidsdomeinen maar bieden daarnaast aan de parlementsleden de mogelijkheid om de meest diverse onderwerpen, die al dan niet nauw aansluiten bij het behandelde beleidsdomein, onder de aandacht te brengen.[9] Bovendien is de bespreking van de rijksmiddelenbegroting een debat over het regeringsbeleid in het algemeen, wat de parlementsleden eveneens toelaat om verschillende thema's ter sprake te brengen. De status en de functie van de begrotingsdebatten zijn vrij stabiel waardoor homogeen onderzoeksmateriaal verkregen wordt dat vergelijkingen doorheen de tijd mogelijk maakt. We opteerden voor een lange tijdsspanne (meer bepaald 1900-1979[10]) om

9. BRUYNEEL, A., Aspects nouveaux de l'examen des budgets par les Chambres législatives, *Res Publica*, vol. 7, 1965, pp. 38-47; VAN DE VOORDE, A., *De Rijksbegroting in België*, CEPESS-Documenten, Brussel, Centrum voor Politieke, Economische en Sociale Studies, 1972. MATTHIJS, H., *De Overheidsbegrotingen. Administratief Lexicon*, Brugge, Die Keure, 1991.
10. De keuze voor de einddatum van dit onderzoek (1979) werd bepaald door de keuze voor de begrotingsdebatten. De staatshervorming van 1980 voorzag de Vlaamse, Waalse en Franse Raad in de bevoegdheid hun eigen begrotingen goed te keuren (MATTHIJS, H., *Overheidsbegrotingen. I. Federale staat, gemeenschappen en gewesten en bijzondere begrotingsstelsels*, Brugge, Die Keure, 2002, p. 336). Vanaf dan vonden de budgetbesprekingen niet langer plaats in het voltallige nationale parlement. Omwille van de homogeniteit en de vergelijkbaarheid van het onderzoeksmateriaal besloten we de legislatuur 1978-1979 als einddatum te nemen. Als begindatum werd geopteerd voor 1900 om voldoende variatie in de contextfactoren te genereren. Zodoende konden er ook voldoende gegevens verzameld worden inzake behartiging van vrouwenbelangen in een periode zonder vrouwelijke parlementsleden (1900-1929) om een vergelijking met de periode met vrouwelijke parlementsleden (1930-1979) mogelijk te maken.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

zodoende de bijdrage van de intrede van de vrouwelijke vertegenwoordigers (1929-1930) tot de constructie van de vrouwelijke burger na te gaan evenals de bijdrage van vrouwelijke mandatarissen van verschillende politieke signatuur.[11]

Voor de operationalisering van 'behartigen van vrouwenbelangen' baseerden we ons op de hierboven geciteerde definitie van substantiële vertegenwoordiging van Pitkin. Behartigen van vrouwenbelangen werd als volgt geoperationaliseerd: *een voor vrouwen nadelige situatie aanklagen, een voorstel ter verbetering van de situatie van vrouwen formuleren of met datzelfde doel een recht voor vrouwen opeisen.* Vooreerst verzamelden we de tussenkomsten van parlementsleden tijdens de begrotingsdebatten die aan deze criteria voldeden. Dat leverde 893 'citaten' op (samen 286.615 woorden). Er ging bijna geen enkel dienstjaar voorbij zonder dat de behartiging van vrouwenbelangen plaatsvond tijdens de begrotingsdebatten. Dat centrale politieke debat werd duidelijk door een grote groep parlementsleden beschouwd als een geschikt forum voor de behartiging van vrouwenbelangen.

Vervolgens werd de inhoud van de tussenkomsten ten voordele van vrouwen van de parlementsleden geanalyseerd. De inhoud werd gecodeerd waarbij er vooral aandacht was voor de groep vrouwen waarop het citaat betrekking had, het thema dat behandeld werd en de doelstelling van de interventie. Deze inhoudsanalyse stelde ons in staat om kwantitatieve uitspraken te doen over (de inhoud van) de substantiële vertegenwoordiging van vrouwen en de bijdrage van verschillende groepen parlementsleden (mannen en vrouwen, de verschillende fracties) daartoe. Ze werd vervolgens ook aangewend als basis voor een gestructureerde en gecontextualiseerde beschrijving van de inhoud van de vertegenwoordiging van vrouwen en hun belangen.[12] In deze bijdrage dienen we ons ech-

11. De socialistische kamerfractie telde als eerste een vrouwelijk parlementslid. Lucie Dejardin deed na de verkiezingen van 1929 haar intrede in de Kamer. Na de verkiezing van 1936 telde ook de communistische fractie een eerste vrouwelijk lid, met name Alice Degeer-Adère. De christen-democratische fractie zou volgen na de Tweede Wereldoorlog. In 1946 vervoegde Marguerite De Riemaecker-Legot de fractie. Pas in 1965 zou de liberale fractie een vrouwelijke mandataris tellen, meer bepaald Simone Mabille-Leblanc. De V.U.-fractie verwelkomde haar eerste vrouwelijke mandataris (namelijk Nelly Vander Eecken-Maes) in 1971; de F.D.F.-R.W.-fractie in 1974 (namelijk Antoinette Spaak en Lucienne Mathieu-Mohin). Voor biografische informatie verwijzen we naar VAN MOLLE, L. & E. GUBIN, *Vrouw en Politiek in België*, Tielt, Lannoo, 1998. Zie ook Bijlage 1 voor een overzicht van de vrouwelijke kamerleden per legislatuur en per fractie voor de periode 1929-1979.
12. Voor een volledige beschrijving van het onderzoeksopzet, de kwantitatieve en de kwalitatieve onderzoeksresultaten, inclusief de beschrijving van de context van de vertegenwoordiging van vrouwen, en de bronverwijzingen, zie: CELIS, K., *Vrouwen vertegenwoordigen. Substantiële en descriptieve vertegenwoordiging van vrouwen in de Kamer tijdens de begrotingsdebatten (1900-1979)*, Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 2004. Zie ook CELIS, K., Het mandaat van het verschil. Descriptieve en substantiële vertegenwoordiging van vrouwen in de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers (1900-1979) (pp. 111-45) in Meier, P. & K. Celis (red.) *Vrouwen vertegenwoordigd, Wetstraat gekraakt? Representativiteit feministisch bekeken*, Tweespraak Vrouwenstudies 4, Brussel: VUBPress, 2004. Op de kwantitatieve onderzoeksresultaten wordt ook dieper ingegaan in CELIS, K. (2004) *Substantive and Descriptive Representation. Investigating the Impact of the Voting Right and of Descriptive Representation on the*

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

ter te beperken tot de onderzoeksresultaten die een antwoord verschaffen op de onderzoeksvraag die hier centraal staat, namelijk of de vrouwelijke mandatarissen inhoudelijk op een unieke wijze bijdroegen tot de vertegenwoordiging van hun kunne.

We komen in twee stappen tot een antwoord op die vraag. Vooreerst brengen we de duale constructie van de vrouwelijke burger (in het kader van de politieke vertegenwoordiging van vrouwenbelangen) zowel door mannelijke als door vrouwelijke mandatarissen in kaart. Vervolgens beschrijven we de bijdrage van de vrouwelijke vertegenwoordigers tot die constructie tegen de achtergrond van de dominante invulling ervan door hun fractie. Zodoende toetsen we de hypothese dat vrouwelijke vertegenwoordigers een unieke bijdrage leveren tot de constructie van de vrouwelijke burger, die de kern van het vertegenwoordigingsproces uitmaakt. Hierbij spitsen we ons toe op de twee centrale thema's die tijdens de behartiging van vrouwenbelangen aan bod kwamen, namelijk arbeid en sociale zekerheid. Respectievelijk 42,7% en 45,5% van de interventies van de parlementsleden ten voordele van vrouwen tijdens de begrotingsdebatten had betrekking op deze twee thema's.

III. De vrouwelijke vertegenwoordiger en de constructie van de vertegenwoordigde (v)

De behartigde vrouwenbelangen waren, zoals verwacht, erg divers van aard. De kamerleden hadden aandacht voor de situatie van zeer verscheiden groepen vrouwen en voor een breed palet aan vrouwenbelangen. Zowel 'kleine' en concrete situaties, hinderlijk voor vrouwen in hun dagdagelijkse leven, als de 'grote' feministische strijdpunten, kwamen aan bod. Doorheen de behartigde vrouwenbelangen liepen een tweetal rode draden.

Ten eerste is er, zoals reeds vermeld, de constante en grote plaats die de arbeidsbelangen van (werkende en werkloze) vrouwen en hun belangen in de sociale zekerheid (vooral van weduwen) innamen. Andere groepen vrouwen genoten opvallend minder aandacht van de Belgische kamerleden. De belangen van moeders en aanstaande moeders, meisjes, huisvrouwen en de vrouwelijke burger, werden relatief weinig en niet systematisch ter harte genomen. Net als het thema sociale zekerheid en arbeid, was ook de onderwijsthematiek een constante in de tussenkomsten van de kamerleden ten voordele van vrouwen. De onderwijsproblematiek genoot echter opvallend minder aandacht dan arbeid en sociale zekerheid. Ook vrouwenbelangen inzake huisvesting en huishouden, burgerlijke en politieke rechten, reproductie (zoals bevallen, anticonceptie en abortus) en tot slot fiscaliteit, werden opvallend minder vaak ter sprake gebracht.

Substantive Representation of Women in the Belgian Lower House (1900-1979). Paper gepresenteerd op de 2004 Annual Meeting of the American Political Science Association, 2-5 September 2004, Chicago.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Een groot deel van de behartigde vrouwenbelangen paste zich ten tweede in een *normatief debat* in waaraan verschillende visies op vrouwen en 'wat in hun belang is' ten grondslag lagen. Hierin onderscheidden we twee constructies van de vrouwelijke burger: de autonome vrouw als gelijke van de man enerzijds en de in haar gezin gesitueerde vrouw met een vrouwspecifieke taak in de samenleving anderzijds.

A. De constructie van de vrouwelijke burger: gelijk en autonoom versus specifiek en relationeel

Over wat 'in het belang van vrouwen' was, heerste geen consensus. De wenselijkheid en de aard van de verrichte loonarbeid van de vrouw in het licht van haar taak en rol als moeder en echtgenote én *vice versa* vormen de contouren van een centraal debat dat we doorheen geheel de onderzochte periode aantroffen, weliswaar met een wijzigende invulling. Enerzijds onderscheidden we een geheel aan tussenkomsten waarin vrouwen geconstrueerd werden als individuen met recht op gelijkheid (het 'gelijkheidsvertoog'). Anderzijds is een deel van de tussenkomsten te groeperen op basis van de vaststelling dat zij ten eerste vrouwen beschouwden binnen hun relationele situatie als moeder en echtgenote waarbij deze rol gevaloriseerd moest worden en/of ten tweede als personen met een vrouwspecifieke rol en taak in de samenleving (het 'verschilvertoog'). Tabel 1 bevat een aantal van de vaakst gehoorde eisen die kaderden in het gelijkheidsvertoog enerzijds en in het verschilvertoog anderzijds.

Beide vertogen, eveneens prominent aanwezig onder de Belgische vrouwenbewegingen, werden gevoed en ondersteund door maatschappelijke en politieke contextfactoren. Het verschilvertoog was ingebed in het streven naar een verburgerlijking van de maatschappij op het einde van de negentiende en aan het begin van de twintigste eeuw (waarbij onder meer de mannelijke en de vrouwelijke sferen werden afgebakend en de gezinswaarden centraal werden gesteld), in de 'restauratie' van deze sferen en waarden na de Eerste Wereldoorlog, in de bekommernis om de dalende nataliteit, in de economische noodzaak om vrouwenarbeid af te stoten dan wel aan te trekken en in het eisenpakket van de vrouwenbewegingen.[13] Tot in de jaren dertig was dat verschilvertoog dominant. In de jaren der-

13. GUBIN, E., Home, Sweet Home. L'image de la femme au foyer en Belgique et au Canada avant 1914, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, vol. 22, 1991, pp. 521-68; GUBIN, E., Féminisme et société en Belgique avant 1914, *Cahiers Marxistes*, nr. 191, 1993, pp. 11-26; GUBIN, E., Bespiegelingen over sekse en oorlog in België. 1914-1918, *Jaarboek voor vrouwengeschiedenis 15, Sekse en Oorlog*, 1995, pp. 33-48; DE SMAELE, H., Het Belgische politieke discours en de 'eigenheid' van de vrouw aan het einde van de 19de eeuw, *Tijdschrift voor Genderstudies*, vol. 1, 1994, pp. 27-38; LESTHAEGHE, R., *The Decline of Belgian Fertility, 1800-1970*, Princeton: Princeton University Press, 1977; BRACKE, N., Koningin van het huisgezin of volwaardige arbeidskracht? De visies van de Belgische Werkliedenpartij op de fabrieksarbeid van vrouwen. 1885-1914, *Brood en Rozen*, 1996, pp. 9-24.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Tabel 1. De centrale eisen van het 'gelijkheids'- en het 'verschil'-vertoog in het begrotingsdebat (1900-1979).

Gelijkheidsvertoog	Verschilvertoog
Arbeid	
gelijk loon voor gelijk werk; gelijke kansen en behandeling op de arbeidsmarkt; combinatie van arbeids- en gezinstaken; afwijzen van een specifieke behandeling van vrouwen op de arbeidsmarkt (via loonclassificatie, beschermende wetgeving specifiek voor vrouwen, informele discriminatie of deeltijdse arbeid)	beperken, afschaffen en controleren van onvrouwelijke arbeid die schadelijk is voor de gezondheid en de moraliteit van de vrouw en van haar gezin; pleidooien voor hogere en aan mannen gelijke lonen, betere beroepsmogelijkheden en mogelijkheden tot combinatie van arbeid en gezin voor vrouwelijke beroepen; deeltijdse arbeid voor vrouwen
Sociale Zekerheid	
de gelijke behandeling van man en vrouw; de niet-discriminatoire behandeling van de buitenshuis werkende vrouw ten aanzien van de huisvrouw; individualisering van de sociale zekerheidsrechten	aandacht voor de afgeleide rechten van vrouwen (zoals het weduwepensioen); gezinsbeleid gericht op de valorisatie en ondersteuning van de huisvrouw (premie voor de moeder aan de haard, de sociaal-pedagogische toelage,[14] kinderbijslagen, gezinshulp, gelijke rechten in de sociale zekerheid voor de huisvrouw en maatregelen tegen de achterstelling van de huisvrouw of de loopbaanonderbreekster ten aanzien van de buitenshuis werkende vrouw); persoonlijke rechten voor vrouwelijke beroepen
Onderwijs	
gelijke onderwijskansen; afstemming van het onderwijs op de arbeidsmarktparticipatie; doorbreken van rolstereotypen	opkomen voor de huishoudelijke en familiale vorming van meisjes en opleidingen tot typisch vrouwelijke beroepen
Politieke en burgerrechten, deelname aan de socio-economische besluitvorming	
gericht op de individuele en gelijke rechten van de vrouw	gericht op de versterking en valorisatie van de positie van de moeder en de echtgenote in de samenleving en in haar gezin
In de private sfeer	
huisvesting en huishouden dat aangepast is aan de noden van de buitenshuis werkende vrouw; gelijke en rechtvaardigere verdeling van de huishoudelijke en zorgtaken; reproductieve rechten (anticonceptie en abortus)	verbetering van de situatie van de moeder op het vlak van bevallen, huishouden en huisvesting
Fiscaliteit	
wegwerken van fiscale maatregelen die nadelig zijn voor vrouwen (zoals het samenvoegen van de inkomsten van de echtgenoten voor de belastingen)	wegwerken van fiscale benadeling van deeltijds werkende vrouwen en loopbaanonderbreeksters

14. Op 10 december 1949 werd bij Regentsbesluit de premie voor de moeder aan de haard ingevoerd. Het was een verhoging van de kindertoeslagen voor loontrekkenden, op voorwaarde dat de vrouw geen betaalde arbeid verrichtte. De premie werd opnieuw afgeschaft in 1957. De programmawet van 1975-1976 voerde opnieuw een 'sociaal-pedagogische toelage' voor de huismoeder in, die echter nooit in de praktijk werd gebracht (BOLLEN, S., *De sociaal-pedagogische toelage. Historiek en problematiek 1965-1981*. Licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 2001).

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

tig tekende zich langzaam aan een tweede geheel aan interventies af dat sterk op de voorgrond zou treden in de naoorlogse periode. Dat gelijkheidsvertoog was eveneens gestoeld op ideologische gronden, economische imperatieven en de vrouwenbewegingen die vooral in de jaren zestig en zeventig er in slaagden om ruime aandacht te verkrijgen voor de gelijkheidseis.[15] Daarnaast werden na de Tweede Wereldoorlog ook internationale verdragen gesloten en initiatieven genomen die in het teken van het streven naar gelijkheid stonden.[16] De toegenomen diversificatie van de 'richting' van de vrouwenbelangen werd tot slot mogelijk geruggensteund door het ontstaan van een vrouwelijk electoraat in 1948, dat elke partij met haar boodschap voor zich wilde winnen. Ook het toetreden tot de verschillende parlementaire fracties van vrouwelijke mandatarissen, waarvan verwacht werd dat ze de vertegenwoordiging van vrouwen tot hun parlementaire taken zouden rekenen,[17] kan de diversiteit in de behartiging van vrouwenbelangen verhoogd hebben.

Deze twee posities (namelijk het streven naar gelijkheid of naar de valorisatie van het verschil) vielen niet volledig maar wel grotendeels samen met de politieke fracties. De linkse fracties (de socialisten en de communisten) waren de grootste verdedigers van het streven naar individualiteit en gelijkheid in het kader van de vertegenwoordiging van vrouwen. De christen-democraten, de V.U. en het F.D.F.-R.W. gingen het verst in het streven naar de valorisatie van de specifieke rol van vrouwen in het gezin en in de samenleving. De liberale partij was opvallend marginaal aanwezig in het streven naar de verbetering van de situatie van de vrouwelijke burger.

B. De eerste vrouwelijke vertegenwoordigers en de constructie van de vertegenwoordigde vrouw in de jaren dertig

In de eerste helft van de twintigste eeuw streefde het merendeel van de tussenkomsten ten voordele van vrouwen de realisatie na van een relationeel en vrouwspecifiek ideaal: relationeel aangezien men vooral oog had voor de vrouw als moeder en echtgenote; vrouwspecifiek omdat het de eigenheid van vrouwen benadrukte en de scheiding tussen 'het mannelijke' en 'het vrouwelijke' strikt respecteerde.

15. DE WEERDT, D., *En de vrouwen? Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België (1830-1960)*, Gent, Masereelfonds, 1980. VANDEBROEK, H., Gehuwd en werkloos? Opvattingen over vrouwenarbeid en vrouwenwerkloosheid in Belgische katholieke kringen (1945-1960), *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, vol. 33, 2003, pp. 215-58.
16. LAMBRECHTS, E., *Vrouwenarbeid in België. Het tewerkstellingsbeleid inzake vrouwelijke arbeidskrachten: 1930-1972*. C.B.G.S. Rapport. Gent, Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudiën, 1979.
17. VAN MOLLE, L. & E. GUBIN, *o.c.*, p. 44.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Dat relationeel en vrouwspecifiek ideaal domineerde in sterke mate de eisen ter verbetering van het lot van de werkende vrouw. De kamerleden hadden een duidelijk beeld voor ogen van 'voor vrouwen wenselijke' versus 'voor vrouwen niet-wenselijke' arbeid. De arbeid van de arbeidster, zowel in de fabrieks- als in de ambachtelijke nijverheid, werd als negatief bestempeld: de erbarmelijke arbeidsomstandigheden waarin vrouwen tewerkgesteld waren, werden in scherpe bewoordingen aan de kaak gesteld. Fabrieksarbeid uitgevoerd door vrouwen diende dan ook streng gecontroleerd, beperkt en soms zelfs verboden te worden, bijvoorbeeld 's nachts, in geval van ongezonde arbeid, in bepaalde sectoren, in de periode rond de bevalling en voor gehuwde vrouwen in het algemeen. Het werd door het merendeel van de mandatarissen niet beschouwd als iets wat bestendigd of gestimuleerd diende te worden, bijvoorbeeld via een hoger loon of via meer uitgebreide beroepsmogelijkheden.

De fabrieksarbeid van vrouwen diende ten eerste beknot te worden omdat die schadelijk was voor hun morele en fysieke gezondheid. De bekommernis om de situatie van de arbeidsters ging echter verder dan de situatie van deze vrouwen zelf. Fabrieksarbeid van vrouwen werd vaak niet enkel afgekeurd omdat het schadelijk was voor de gezondheid van de arbeidsters, maar ook voor die van hun nageslacht. Het ideaal van de vrouw aan de haard klinkt duidelijk door in deze interventies. Omdat de arbeidsters huishouden, echtgenoot en kinderen verwaarloosden en hun rol als moeder en echtgenote niet naar behoren konden vervullen, achtten ze fabrieksarbeid voor vrouwen onwenselijk. De socialist Ferdinand Cavrot hierover tijdens het begrotingsdebat inzake Industrie en Arbeid in 1912:

> "L'existence des pauvres femmes est digne de toute notre sollicitude, car on peut se demander avec une crainte très sérieuse quelles mères de famille ces industries meurtrières vont donner à notre pays et au point de vue moral et matériel, quelles bonnes ménagères on nous prépare. Et MM. les capitalistes, mangeurs de rentes, suceurs du sang, des producteurs des deux sexes, nous traitent comme des gens qui veulent faire disparaître l'industrie dans notre pays quand nous demandons pour ces malheureuses l'application des lois de protection qui existent chez nous comme dans d'autres pays!"[18]

Naast dat relationele aspect, werd fabrieksarbeid voor vrouwen afgekeurd omdat het de grens tussen de mannelijke en de vrouwelijke sfeer niet respecteerde. Fabrieksarbeid was zware en vuile arbeid en dus niet vrouwelijk. Fabrieken behoorden bovendien tot de publieke sfeer en onttrokken zich aan de patriarchale controle.

Lijnrecht tegenover dat hoofdzakelijk negatieve vertoog over vrouwenarbeid, stond een vertoog met betrekking tot onderwijzeressen, verpleegsters, vroedvrouwen, dienstboden, ambtenaressen, was- en kuisvrouwen, bedienden en boerinnen.

18. *Parlementaire Handelingen Kamer*, 1911-1912, pp. 921-3.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Hun arbeidssituatie werd niet in die mate negatief voorgesteld en indien wel werd er zeer concreet gepleit om hieraan te verhelpen. De arbeid van deze groepen werkende vrouwen moest niet beknot worden maar, integendeel, verbeterd, gevrijwaard, uitgebreid én beter verloond. Dat type arbeid (opvoeden, verzorgen, wassen, kuisen en bedienen) werd niet in strijd geacht met het ideale, burgerlijke vrouwbeeld. Het zijn vormen van arbeid die als 'vrouwelijk' beschouwd kunnen worden omdat ze in het verlengde liggen van de 'natuurlijke', dienende, verzorgende en opvoedende taak van de vrouw. Het waren bovendien arbeidsdomeinen waar de vrouwen niet in concurrentie traden met de mannelijke arbeidskrachten.

De kamerleden ageerden tegen de K.B.'s uit de jaren dertig[19] die de onderwijzeressen en de ambtenaressen troffen; de gelijke behandeling van onderwijzeressen en onderwijzers werd in dat kader herhaaldelijk bepleit. Een aantal parlementsleden pleitte daarnaast voor het behoud van de functie wanneer de onderwijzeres huwde of voor maatregelen om de combinatie met de gezinstaken te vergemakkelijken. Waar een conflict tussen vrouwenarbeid en de rol van de vrouw als moeder en echtgenote in het geval van fabrieksarbeid resulteerde in pleidooien voor een beperking van vrouwenarbeid, kon dat in het geval van deze vrouwelijke beroepen integendeel leiden tot pleidooien voor een betere combinatie van arbeids- en gezinstaken.

Het ideaal van de vrouw aan de haard was dus niet absoluut. Volgens de parlementsleden moest de staat een bepaald type vrouwelijke activiteit beperken en een ander type arbeid ondersteunen. De dubbele piste van het afkeuren van fabrieksarbeid enerzijds en het positief bejegenen van vrouwelijke tewerkstelling bijvoorbeeld als onderwijzeres anderzijds, kan begrepen worden vanuit een relationeel en vrouwspecifiek ideaal. Vrouwenarbeid die binnen de grenzen van 'het vrouwelijke' bleef en die haar voornaamste functie, namelijk die van moeder en huisvrouw, niet in de weg stond, werd niet afgekeurd, integendeel. De kamerleden formuleerden de wens om ongewenste vrouwenarbeid te verbieden of te beperken en om andere vormen van vrouwenarbeid te stimuleren.

Na de verkiezingen van 1929 deed Lucie Dejardin[20] als eerste vrouwelijk kamerlid haar intrede in de socialistische fractie. In 1936 raakte ze niet meer verkozen. Isabelle Blume-Grégoire[21] zou haar plaats in de socialistische kamerfractie inne-

19. In de jaren dertig werden in het kader van de internationale economische crisis door de Belgische regering verscheiden dwingende en indirecte maatregelen getroffen om de vrouwelijke arbeidskrachten uit te sluiten van de arbeidsmarkt (LAMBRECHTS, E., *o.c.*).
20. Voor biografische informatie zie VAN MOLLE, L. & E. GUBIN, *o.c.*, 1998, p. 345; MORELLI, A., L'action parlementaire des premières femmes députés belges. 1929-1945 (pp. 59-70) in Mendes Da Costa, Y. & A. Morelli (eds.), *Femmes, Libertés, Laïcité*, Brussel: Editions de L'université de Bruxelles, 1989, pp. 60-4.
21. Voor biografische informatie VAN MOLLE, L. & E. GUBIN, *o.c.*, 1998, p. 350-1; MORELLI, *o.c.*, 1989, pp. 65-7; GOTOVITCH, J., *Isabelle Blume*, Brussel: Fondation Joseph Jacquemotte, 1976.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

men. Alice Degeer-Adère[22] deed gelijktijdig haar intrede in de communistische fractie. Wanneer we de behartiging van vrouwenbelangen door deze drie vrouwelijke mandatarissen vergelijken met de hoger beschreven dominante invulling ervan, dienen we te concluderen dat de vrouwelijke vertegenwoordigers wel degelijk een nieuwe visie aanbrachten. Tegenover de dominante invulling van de behartiging van vrouwenbelangen die zich inpasten in een relationeel en burgerlijk ideaal, plaatsten de vrouwelijke mandatarissen pleidooien waarin vrouwen ook als individuen met gelijke economische en burgerrechten beschouwd werden. Zoals we hierna zullen illustreren, behandelden ze de fabrieksarbeidsters op gelijke voet met andere werkende vrouwen, keurden fabrieksarbeid voor vrouwen niet af en plaatsten de buitenshuis werkende vrouw op gelijke hoogte met de vrouw aan de haard.

Zo riep Lucie Dejardin in het begin van de jaren dertig de regering op om via een meer stringente arbeidsinspectie een einde te stellen aan een aantal problemen waarmee verschillende groepen werkende vrouwen geconfronteerd werd. In deze tussenkomst behandelde ze de fabrieksarbeidsters op eenzelfde manier als de vrouwelijke bedienden. Ook Isabelle Blume-Grégoire besprak deze verschillende groepen vrouwen gezamenlijk in pleidooien voor gelijke minimumlonen en voor de toepassing van het principe van gelijk loon voor gelijk werk. Ze ijverde voor een gelijke behandeling van vrouwen op de arbeidsmarkt en het erkennen van de vrouw als volwaardige arbeidskracht. Ze pleitte tegen het beschouwen van vrouwen als een arbeidsreserve en voor een betere voorbereiding van meisjes op hun arbeid in de nijverheid.

Lucie Dejardin doorkruiste, net als Blume-Grégoire, de burgerlijke scheiding tussen voor vrouwen wenselijke en niet-wenselijke arbeid. In 1935 wijdde Dejardin een zeer uitgebreide interventie aan de maatregelen die getroffen werden inzake het terugschroeven van de vrouwenarbeid. Als enige parlementslid keurde ze in dat kader het K.B. nr. 40 met betrekking tot de contingentering van vrouwen in de industrie af en ging daarmee in tegen de pleidooien tegen de fabrieksarbeid voor vrouwen van een aantal van haar collega's. Dejardin bracht de minister op de hoogte van het protest van de arbeidsters tegen deze maatregel. Hierbij gaf ze arbeid een plaats in het emancipatorisch traject van vrouwen:

> "Elle a conquis les droits de participer aux études, d'entrer à l'université. Elle est entrée dans les carrières libérales. Sur ce terrain, on n'ose pas encore l'attaquer ouvertement, mais là aussi sa situation est menacée. Non, jamais attaque aussi injuste et aussi bassement mesquine n'a encore été faite contre les femmes!"[23]

22. Voor biografische informatie zie VAN MOLLE, L. & E. GUBIN, *o.c.*, 1998, p. 340; MORELLI, *o.c.*, 1989, pp. 64-5.
23. *Parlementaire Handelingen Kamer*, 1934-1935, pp. 892-3.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Alice Degeer-Adère verdedigde samen met Blume-Grégoire de vrije keuze van vrouwen tussen een leven als moeder aan de haard of als een volwaardige arbeidskracht. Deze stelling situeert zich op twee punten buiten de heersende opvatting over de ideale rol van de vrouw in de samenleving. Ten eerste schatten ze de rol van de vrouw als moeder en echtgenoot niet hoger in dan haar economische functie; ze werden op gelijke hoogte geplaatst. Ten tweede maakten deze mandatarissen geen onderscheid tussen voor vrouwen wenselijke en niet-wenselijke arbeid.

Het is denkbaar dat de unieke standpunten die de vrouwelijke mandatarissen innamen terug te brengen zijn op hun persoonlijke levenservaring. Dejardin en Degeer-Adère waren afkomstig uit het arbeidersmilieu, wat een specifiek inzicht in de problematiek van de werkende vrouw kan verschaft hebben. Dejardin en Blume-Grégoire werden als voorzitsters van de Socialistische Vooruitzienде Vrouwen bovendien ongetwijfeld vaak geconfronteerd met allerhande problemen van vrouwen. De vrouwelijke kamerleden verwezen echter slechts zelden expliciet naar hun persoonlijke ervaring. Enkel Degeer-Adère bracht haar ervaring als fabrieksarbeidster ter sprake in het kader van een aanklacht tegen de slechte arbeidsomstandigheden van vrouwen in de fabrieken. Blume-Grégoire sprak daarentegen herhaaldelijk in de 'wij-vorm', maar koppelde daar geen persoonlijke ervaring aan. Wel sprak ze een aantal keer als woordvoerdster van de (socialistische) vrouwenbeweging.

C. De vrouwelijke vertegenwoordigers en de constructie van de vertegenwoordigde vrouw in de naoorlogse periode

In vergelijking met de eerste helft van de twintigste eeuw, was de substantiële vertegenwoordiging van vrouwen op het vlak van het nagestreefde ideaal minder monolithisch in de onderzochte periode na de Tweede Wereldoorlog (1945-1979). Een groot deel van de tussenkomsten van de parlementsleden had nog steeds betrekking op de moederrol of de positie van de vrouw als echtgenote. Daarnaast was het streven naar gelijkheid van vrouwen ten opzichte van mannen vanaf de tweede helft van de jaren dertig in die mate toegenomen, dat het beschouwd kan worden als een samenhangend eisenpakket, dat een tweede, gelijkwaardig vertoog vormde. De gelijkheidseisen waren vooral gerelateerd aan de erkenning van het recht van de vrouw op arbeid. Vanaf het einde van de jaren zestig werd dat gelijkheidsstreven ook uitgebreid tot de private sfeer. Naast gelijkheid op de arbeidsmarkt, dienden ook de huishoudelijke taken rechtvaardig tussen de echtgenoten verdeeld te worden. Bovendien beschouwde een aantal parlementsleden, ook inzake reproductieve vrouwenbelangen, de vrouw als een 'individu', eerder dan als een persoon 'in functie van' het moederschap en het gezin.

Een belangrijke verschuiving in het verschilvertoog was dat het in een aantal gevallen expliciet geformuleerd werd als een andere visie op 'emancipatie', die

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

gelijkwaardigheid in plaats van gelijkheid beoogde. Enigszins reducerend kan gesteld worden dat politiek links een egalitaire, individuele en arbeidsmarktgerichte definitie van de term hanteerde, terwijl centrumrechts het begrip emancipatie definieerde als differentieel en gezinsgericht. Het christen-democratische kamerlid Frans Van Mechelen (en tevens voorzitter van de Bond van Kroostrijke Gezinnen) stelde het zo:

> "Theoretisch is deze deelname van de vrouw aan het sociaal-economisch, cultureel en politiek leven onafhankelijk van het feit of zij al dan niet werkt. Een werkende vrouw, al dan niet in mini-jurk, kan geëmancipeerd zijn, maar kan net zo goed de slavin worden van een dubbele opdracht, als zij gehuwd is en moeder. Een niet-werkende vrouw, al dan niet in kamerjapon, kan de slavin zijn van haar huishoudelijke taak, maar kan ook geëmancipeerd zijn. Ik zal niet tot de grond trachten te gaan van wat nu eigenlijk emancipatie is en aan wie het past het woord te voeren, maar ik geloof wel dat de eigenlijke emancipatie heel wat te maken heeft concreet met het feit van de arbeid van de vrouw. Ik zou het zo willen uitdrukken: emancipatie van de vrouw ten aanzien van het werk betekent, in ruime mate, de vrijheid voor de vrouw om te werken of niet te werken; d.w.z. wat de arbeid aangaat moet de vrouw kunnen kiezen: ofwel dat zij full-time werkt gedurende de ganse tijd van haar actief leven; ofwel dat zij half- of part-time gedurende de ganse tijd van haar actief leven werkt; ofwel dat zij gedurende een zekere tijd zal werken, dan weer niet meer, om zich aan haar gezin te wijden, en dan weer opnieuw de ganse tijd van haar actief bestaan; ofwel dat zij helemaal niet zou werken en zich totaal aan de opvoeding van haar kinderen en aan haar gezin zou wijden."[24]

Hierna beschrijven we hoe de vrouwelijke vertegenwoordigers[25] ook in de onderzochte naoorlogse periode de afbakening van 'wat in het voordeel van vrouwen was' verruimden. Ook in deze periode stelden we vast dat de vrouwelijke kamerleden hierbij slechts zeer sporadisch hun persoonlijk levenservaring ter sprake brachten. Alex Fontaine-Borguet en Maria Verlackt-Gevaert waren de enige parlementsleden die hun persoonlijke ervaring expliciet aanbrachten ter ondersteuning van hun argumentatie. Fontaine-Borguet haalde haar ervaring met het huishouden aan in een pleidooi voor de verbetering van de huisvesting; op de tussenkomst van Verlackt-Gevaert gaan we verder in. Daarnaast spraken een aantal vrouwelijke mandatarissen vanuit het standpunt van 'wij, vrouwen' en traden verscheidene kamerleden in de Kamer als woordvoerders van de vrouwenbeweging op. Het merendeel van de zeteldende vrouwen had evenwel formele en informele banden met de (politieke) vrouwenbeweging.

24. *Parlementaire Handelingen Kamer*, 1966-1967, 18.1.1967, pp. 10-1.
25. Zie bijlage 1 voor een overzicht van de vrouwelijke mandatarissen per fractie. Voor biografische informatie verwijzen we naar VAN MOLLE, L. & E. GUBIN, *o.c.*, 1998.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Of de levenservaring van vrouwen of de informatie over de situatie van andere vrouwen een 'andere' constructie van de vertegenwoordigde vrouw gevoed heeft, kunnen we niet nagaan in het kader van dit onderzoek. Wel zullen we in de volgende alinea's illustreren dat de vrouwelijke mandatarissen wel degelijk de vertegenwoordigde vrouw anders 'invulden'. In deze beschrijving spitsen we ons toe op de twee thema's die centraal stonden in de behartiging van vrouwenbelangen door de kamerleden, te weten sociale zekerheid en de arbeidsthematiek. Aangezien kamerleden in eerste instantie de vertegenwoordigers van hun partij zijn, bespreken we de standpunten van de vrouwelijke mandatarissen tegen de achtergrond van de dominante invulling van vrouwenbelangen door de fractie.

De socialistische fractie

De socialistische fractie legde zich sterk toe op de realisatie van de gelijkheid van mannen en vrouwen in de verschillende beleidsdomeinen. Mannelijke én vrouwelijke mandatarissen streefden samen de gelijkheid van mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt na en ageerden gezamenlijk voor de verbetering van de situatie van de werkende vrouw.[26]

De socialistische vrouwen droegen aanzienlijk bij tot de behartiging van vrouwenbelangen die gelijkheid nastreefden. In de tweede helft van de jaren veertig en in de jaren vijftig behandelden de vrouwelijke socialistische mandatarissen, nadrukkelijker dan hun mannelijke collega's, de verschillende facetten van de arbeidsproblematiek van vrouwen als een samenhangend geheel. De ongelijke economische behandeling van vrouwen, die zich uitte in ongelijke (minimum)lonen, het behandelen van vrouwen als een arbeidsreserve en de hoge werkloosheid onder vrouwen, hing, zo benadrukten de vrouwelijke kamerleden, samen met de gebrekkige beroepsopleiding van vrouwen en meisjes en met het feit dat ze nog steeds naar de huishoudelijke en familiale richtingen in het onderwijs gedirigeerd werden. Op het vlak van de combinatie van gezins- en arbeidstaken formuleerden de vrouwelijke mandatarissen heel wat nieuwe beleidsoplossingen ten voordele van werkende vrouwen, die soms erg specifiek waren (zoals het aanpassen van de openingstijden van de winkels aan de werkuren van vrouwen). Ook de afwezigheid van vrouwen in de economische besluitvormingsorganen (een thema dat tot en met de jaren vijftig enkel door vrouwelijke mandatarissen behandeld werd) en de achterstelling van werkende vrouwen in de sociale zekerheid, werden door hen als onderdelen van dat probleem beschouwd. Hun mannelijke col-

26. In deze doelstelling kaderden de pleidooien voor gelijk loon voor gelijk werk, voor het openstellen van alle functies en beroepen voor vrouwen, voor crèches ten voordele van werkende vrouwen, voor aan de arbeidsmarkt aangepast onderwijs en herscholing, voor de verlichting van de huishoudelijke taak van werkende vrouwen en het afstemmen van de huisvesting op de noden van de werkende vrouw, evenals de aanklachten tegen de fiscale benadeling van werkende vrouwen en tegen de hoge werkloosheid onder vrouwen.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

lega's behandelden het merendeel van deze onderwerpen eveneens, maar vaker als afzonderlijke problemen, zonder te wijzen op de samenhang ervan.

In de jaren zestig en zeventig groeiden de mannelijke en de vrouwelijke mandatarissen naar elkaar toe op het vlak van hun analyse van de oorzaken en de remedies voor de economische achterstelling van vrouwen. Een uitzondering hierop vormt het thema van de vooroordelen als oorzaak van de ongelijke lonen en de hoge werkloosheid onder vrouwen. Dat werd enkel door de vrouwelijke fractieleden – samen met vrouwelijke leden van andere fracties – aangekaart.

De behartiging van vrouwenbelangen in de sociale zekerheid door de socialistische fractie kaderde eveneens overwegend in het streven naar de gelijkheid van man en vrouw.[27] De vrouwelijke fractieleden trokken dat gelijkheidsstreven ook inzake de sociale zekerheid op een aantal punten verder door. Zo werd door hen gevraagd dat de vrouw beschouwd zou worden als een potentieel gezinshoofd. Daarnaast leverden de vrouwelijke mandatarissen ook een unieke bijdrage tot het standpunt van de socialistische fractie door het afwijzen van een specifieke en relationele visie op de rol van de vrouw. Ze verzetten zich als enigen tegen de benadeling van buitenshuis werkende vrouwen, die gecreëerd werd door de premie voor de moeder aan de haard en de sociaal-pedagogische toelage. IJveren voor een reële implementatie van het recht op arbeid van de vrouw en haar inschakeling in alle facetten van het maatschappelijke leven, strookte niet met maatregelen die als finaliteit hadden om vrouwen te ontmoedigen om betaalde arbeid te verrichten, aldus Irène Pétry:

> "Si l'on suit fondamentalement cette vision traditionelle, corrigée progressivement je le sais, on ne construira jamais les équipements collectifs nécessaires et l'on n'offrira jamais le nombre d'emplois indispensables aux femmes, qui sont cependant demandeurs. C'est le même modèle culturel, quant au rôle des femmes dans notre société, qui justifie pendant que l'on réclame ceci, que l'on propose, par exemple, des mesures ou des initiatives tendant finalement à encourager les femmes à ne pas s'insérer dans le circuit économique, dans la vie sociale, dans la vie politique. Nous sommes en plein cercle vicieux et évidemment, si l'on voulait détailler certaines mesures, je signalerais en premier lieu cette fameuse allocation socio-pédagogique; il y en a d'autres. Ceci pour dire qu'il faut être quand même logique et ne pas réclamer d'un côté certaines dispositions tout en prenant de l'autre des mesures, qui vont à l'encontre de ce qu'on réclame."[28]

De mannelijke en vrouwelijke socialistische kamerleden behartigden tevens arbeidsbelangen die zich in het relationele en vrouwspecifieke vertoog situeerden, zoals deeltijdse arbeid enerzijds en hogere lonen en betere beroepsmogelijkheden

27. Mannelijke en vrouwelijke fractieleden ijverden voor de gelijkheid van man en vrouw inzake werkloosheidsvergoedingen en de gezins- en ouderdomspensioenen.
28. *Parlementaire Handelingen Kamer*, 1974-1975, pp. 1368-70.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

voor typisch vrouwelijke beroepen anderzijds. Inzake deeltijdse arbeid verschilden de mannelijke en de vrouwelijke socialisten van mening. Waar de eersten voorstanders waren van deeltijdse arbeid, lieten de vrouwelijke mandatarissen zich erg kritisch uit over deze vorm van arbeidsmarktparticipatie van vrouwen. Ze vreesden dat het de gelijke behandeling van vrouwen op de arbeidsmarkt in het gedrang zou brengen.

Ook op het vlak van de sociale zekerheid gingen mannelijke en vrouwelijke leden van de socialistische fractie in zekere mate mee in het verschilbetoog.[29] De vrouwelijke socialisten droegen ook hier op een unieke wijze toe bij. Zo ijverden ze ervoor dat de periode van de loopbaanonderbreking zou meetellen bij het berekenen van het ouderdomspensioen van de vrouw en pleitten ze voor een betere familiale vorming voor meisjes.

De vrouwelijke kamerleden participeerden aan en verruimden het normatieve debat over de rol van de vrouw, dat zich ook in de socialistische fractie afspeelde. De socialistische vrouwen droegen aanzienlijk bij tot de behartiging van vrouwenbelangen die gelijkheid nastreefden, maar ook tot de valorisatie van de taak van de moeder. Wel dient erop gewezen te worden dat, hoewel hun invulling van de vrouwenbelangen enigszins uitzonderlijk te noemen was in vergelijking tot de parlementaire activiteit van hun mannelijke collega's, het streven naar gelijkheid in belangrijke mate met de socialistische partij-ideologie strookte. Het werd tevens ondersteund door de socialistische vrouwenbeweging. Dat de vrouwelijke mandatarissen voor hun positie een zekere legitimiteit konden putten uit de partij-ideologie kan, zoals een aantal buitenlandse studies[30] concludeerde, bevorderlijk geweest zijn voor hun invulling van het vrouwenbelang.

De christen-democratische fractie

De christen-democratische fractie was vooral – maar niet enkel – actief in het behartigen van vrouwenbelangen die de specifieke rol van de vrouw als moeder en echtgenote bevoordeelden. De meest uitgesproken eis inzake de 'valorisatie van het verschil' betrof de premie voor de moeder aan de haard en de sociaal-pedagogische toelage, met daaraan gekoppeld gezinshulp en een gelijk statuut van de huisvrouw in de sociale zekerheid. Dat werd zowel door mannelijke als door vrouwelijke christen-democraten bepleit. De vrouwelijke mandatarissen droegen

29. Een groot aantal (vooral) mannelijke socialisten ijverde voor een verbetering van de situatie van de weduwen en de oorlogsweduwen. Daarnaast werd er door mannelijke fractieleden gepleit voor een gelijkstelling van buitenshuis werkende vrouwen en huisvrouwen op het vlak van pensioenen en voor het wegwerken van de achterstelling van deeltijds werkende vrouwen inzake werkloosheidsuitkeringen.
30. O.a. TRIMBLE, L., Who's Represented? Gender and Diversity in the Alberta Legislature (pp. 257-89) in Tremblay, M. & C. Andrew (eds.), *Women and Political Representation in Canada*, Ottawa: University of Ottawa Press, 2000; SWERS, M., *The Difference Women Make. The Policy Impact of Women in Congress*, Chicago: University of Chicago Press, 2002.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

echter op een unieke wijze bij tot het verschilvertoog. Zo deed Rika Steyaert in de jaren zeventig (als enige) het voorstel dat een moeder na een arbeidsonderbreking om voor haar kinderen te zorgen, een beroep zou kunnen doen op werkloosheidssteun.

De christen-democratische mannen en vrouwen waren eveneens de meest actieve pleitbezorgers van hogere lonen voor typisch vrouwelijke beroepen en een voor vrouwen specifiek stelsel van deeltijdse arbeid. Zo zag de christen-democraat Marcel Plasman in de deeltijdse arbeid een prima oplossing, zowel voor de vraag naar arbeid vanuit de bedrijfswereld als voor het vrouwelijke arbeidsaanbod:

> "En ce qui concerne l'emploi et le travail, on manifeste la volonté d'utiliser au maximum la main-d'œuvre disponible dans le pays et spécialement la main-d'œuvre féminine. Pourrait-on prévoir pour celle-ci, même dans l'administration, dans la fonction publique que le travail à mi-temps. Ce travail favorise l'épanouissement de la femme tout en lui laissant le temps de vaquer à ses occupations d'épouse et de mère de famille."[31]

De vrouwelijke fractieleden leverden op dit punt een belangwekkende bijdrage. Ten eerste lieten ze zich kritisch uit over het effect dat deeltijdse arbeid op vrouwen zou hebben op het vlak van hun economische positie. Ten tweede benadrukten ze dat een herverdeling van de betaalde arbeid via deeltijdse arbeid, gepaard diende te gaan met een herverdeling van de gezinsarbeid. Zoals Miet Smet in 1979 in een tussenkomst waarin ze de mogelijkheden voor een harmonieuzer samengaan van arbeid en gezin besprak, stelde:

> "Mijnheer Anciaux, ik vernoem hier speciaal niet de part-time arbeid. Ik ben bang voor deze oplossing. Indien zij als basissysteem, naast de full-time arbeid, zou worden ingesteld dan kan ik u een aantal mogelijke gevolgen opsommen. Ten eerste, zullen het, gezien ons systeem, uiteraard de vrouwen zijn die er gebruik zullen van maken omdat zij een gemakkelijke combinatie met hun gezinstaak kunnen verwezenlijken. Het gevolg hiervan zal zijn dat de vrouwengroep op de arbeidsmarkt een tweedekeuzegroep blijft. Ten tweede, de verdeling van de gezinslasten – een punt waarachter wij allemaal staan, tenminste als wij de verklaringen hier van onze collega's mogen geloven – zal niet worden gerealiseerd; vermits de vrouw toch maar part-time werkt zal zij er het gemeenschappelijke bij moeten doen zonder taakverdeling met de man."[32]

De maatregelen, die getroffen werden op het vlak van een betere combinatie van arbeids- en gezinstaken, moesten ook mannen ten goede komen. Via de kritische opstelling ten aanzien van deeltijdse arbeid en het doortrekken van het gelijkheidsdenken naar de private sfeer, verruimden deze christen-democratische vrouwen de visie van hun fractie op wat in het voordeel van vrouwen was. Zo re-

31. *Parlementaire Handelingen Kamer*, 1971-1972, p. 502.
32. *Parlementaire Handelingen Kamer*, B.Z. 1979, p. 1052.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

aliseerden ze een belangrijke uitbreiding van de substantiële vertegenwoordiging van vrouwen door de christen-democratische fractie.

De christen-democratische vrouwen waren daarnaast binnen hun fractie de grootste pleitbezorgers van het steven naar gelijkheid inzake sociale zekerheid. Vooral door hen werd tegen de discriminatie van de werkende vrouw in de sociale zekerheid gepleit, meer bepaald inzake de werkloosheidssteun, de kindertoeslagen, de ziekteverzekering voor de huishoudsters van werkende vrouwen en de ouderdomspensioenen. Meer specifiek tegen het feit dat de vrouwelijke werklozen, die tevens gezinshoofd waren, een lagere werkloosheidsvergoeding kregen, werd geprotesteerd door Maria Verlackt-Gevaert, die, om haar argument kracht bij te zetten, haar persoonlijke ervaring aanhaalde:

> "Mijnheer de Minister, het is soms goed zichzelf eens in de plaats te stellen van de mensen waar het om gaat. Ik weet bij ervaring wat het betekent als weduwe de zorg te dragen over vier kinderen. Ik kan mij indenken hoe ik me zou gevoelen indien ik arbeidster was en werkloos viel, en bij al hetgeen ik reeds te zorgen en te verwerken heb, er nog de idee bij te dragen dat ik dagelijks met 23 F minder moet doen dan mijn mannelijke collega, alleen omdat ik een vrouw ben!"[33]

Enkel de vrouwelijke fractieleden waren voorstanders van de individualisering van de sociale zekerheidsrechten. Verder pleitten ze ervoor dat vrouwen door de sociale zekerheid, in gelijke mate als mannen, als gezinshoofden beschouwd zouden worden zodat ze ook voor hun echtgenoten rechten inzake overlevingspensioen, gezinspensioen en ziekte- en invaliditeitsuitkeringen zouden kunnen opbouwen. Naast hun bijdrage tot de valorisatie van de specifieke rol van de vrouw in het gezin verrijkten de christen-democratische vrouwelijke mandatarissen zodoende aanzienlijk het standpunt van hun fractie betreffende de gelijke rechten van vrouwen in de sociale zekerheid.

Net als de socialisten, zette de christen-democratische fractie – zowel de mannelijke als de vrouwelijke leden – zich in voor gelijk loon voor gelijk werk en klaagde ze de hoge werkloosheid onder vrouwen aan. Ook in het streven naar gelijkheid van vrouwen op de arbeidsmarkt namen de vrouwelijke fractieleden een uitzonderlijk standpunt in. Vooral door vrouwelijke kamerleden werd het recht van de vrouw op arbeid en het principe van gelijk loon voor gelijk werk verdedigd. Sommigen formuleerden daarbij erg verregaande voorstellen, zoals Smet die anno 1979 suggereerde om quota voor de arbeidsparticipatie van vrouwen in te stellen zolang de werkloosheid onder vrouwen hoog was. De mentaliteitswijziging die nodig was opdat meisjes een betere technische vorming zouden kunnen genieten, werd in datzelfde jaar besproken door Wivina Demeester-Demeyer.

De vrouwelijke christen-democratische mandatarissen participeerden aan het debat dat in hun fractie gevoerd werd over de verbetering van de situatie van vrou-

33. *Parlementaire Handelingen Kamer*, 1964-1965, 13.1.1965, pp. 9-10.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

wen, zowel in de richting van een gelijkschakeling van mannen en vrouwen, als van de realisatie van een vrouwspecifiek en relationeel ideaal. Ze verruimden tevens dat debat door nieuwe inzichten en onderwerpen aan te brengen en zowel het gelijkheidsdenken als het streven naar een valorisatie van het verschil door te trekken naar nieuwe thema's. Vooral het verlenen van meer gewicht aan het streven naar gelijkheid kan als des te uitzonderlijker bestempeld worden, aangezien de dominante ideologie van de christen-democratische partij in deze periode zich eerder in het verschilvertoog situeerde. Net als Swers[34] stelden we vast dat ook de vrouwelijke leden van de conservatieve meerderheidspartij standpunten van de vrouwenbeweging verwoordden die tot op zekere hoogte niet strookten met de dominante partij-ideologie. Wel genoten de standpunten van de vrouwelijke mandatarissen, net als bij de socialistische vrouwen, de steun van de vrouwelijke partijafdelingen.

De overige fracties

In de liberale en de communistische fracties vinden we geen soortgelijke bijdrage van de vrouwelijke mandatarissen in het uitbreiden van het fractiestandpunt of het meer gewicht verlenen aan een specifiek standpunt. De inhoud van de interventies van de vrouwelijke liberalen en communisten lag in de lijn van de tussenkomsten van hun mannelijke collega's. Anders was het gesteld in de V.U.- en de F.D.F.-R.W.-fractie.

De V.U.-vertegenwoordigers (mannen en vrouwen) zetten zich inzake de sociale zekerheid sterk in voor een verbetering van het statuut van de huisvrouw via de invoering van de sociaal-pedagogische toelage en een verhoging van het kindergeld. Nelly Vander Eecken-Maes vroeg daarop aansluitend ook een pensioen en een arbeidsongevallenverzekering voor de huisvrouw. Ze liet zich echter als enig V.U.-fractielid kritisch uit over de sociaal-pedagogische toelage en sloot zich aan bij het eerder besproken standpunt van een aantal christen-democratische vrouwen. Ze stelde dat zowel vrouwen als mannen ervan moesten kunnen genieten en dat de toelage gepaard diende te gaan met een herverdeling van de gezinstaken. Vander Eecken-Maes bestreed de redenering dat de buitenshuis werkende moeders verantwoordelijk waren voor "het gebrek aan tederheid" en wees af dat er ten aanzien van vrouwen andere eisen gesteld zouden worden dan ten aanzien van mannen:

> "Mijne Heren, deze stelling houdt geen steek! Ik kan het net zo goed omdraaien en zeggen dat de kinderen worden verwaarloosd door de vaders en dat ze de affecties van de vaders missen en dat is doorgaans nog waar ook. De vaders gaan werken uit financiële overwegingen, omdat ze daar op één of ander manier toe gedwongen worden. Geeft de vaders geld genoeg en ze zullen wel thuisblijven en daardoor zullen de problemen zijn opgelost. Dat

34. SWERS, *o.c.*, 2002.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

> geeft ons misschien een bewijs dat het niet zo simpel is om doen de vrouw terug aan de haard te zetten, de problemen van de ingewikkelde samenleving van vandaag zullen zijn opgelost."[35]

De V.U.-leden schaarden zich ook achter het streven naar gelijkheid van man en vrouw op de arbeidsmarkt.[36] Daarnaast was een aantal V.U.-mannen ook pleitbezorger voor hogere lonen voor vrouwelijke beroepen, voor het stelsel van deeltijds werk ten voordele van vrouwen en voor de huishoudelijke vorming voor meisjes. Net als inzake de sociaal-pedagogische toelage, uitte Vander Eecken-Maes kritiek op het deeltijds werk voor vrouwen. Zij vroeg zich af of het wel zo gunstig voor vrouwen zou zijn en benadrukte net als de christen-democratische vrouwen het belang van de herverdeling van de huishoudelijke taken, die door een stelsel van deeltijds werk gedwarsboomd zou kunnen worden. Veel sterker dan haar mannelijke collega's ijverde Vander Eecken-Maes voor de gelijke behandeling van vrouwen op de arbeidsmarkt en suggereerde ze maatregelen die de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen moesten vrijwaren.

De F.D.F.-R.W.-fractie sloot zich op het vlak van het ijveren voor een specifieke positie van de vrouw in de sociale zekerheid aan bij de christen-democraten en de V.U.[37] Het streven naar gelijkheid in de sociale zekerheid was echter niet volledig afwezig. Het merendeel van de tussenkomsten met het oog op het realiseren van man-vrouwgelijkheid was afkomstig van een vrouwelijk fractielid, met name Lucienne Mathieu-Mohin. Zij betoonde zich bijvoorbeeld als enige een voorstander van een volledige gelijkheid van man en vrouw in de sociale zekerheid en wilde dat vrouwen als gezinshoofd erkend werden inzake kindertoeslagen en ouderdomspensioenen. Net als in de C.V.P.-P.S.C.- en de V.U.-fractie stellen we dus vast dat de vrouwelijke mandatarissen een bijdrage tot de substantiële vertegenwoordiging van vrouwen leverden op het vlak van het versterken van het gelijkheidsstreven.

Dezelfde conclusie gaat op voor de door de F.D.F.-R.W.-fractie behandelde arbeidsbelangen. Zo wilde Mathieu-Mohin, net als een aantal vrouwelijke christen-democraten en Vander Eecken-Maes, dat ook mannen gebruik zouden maken van de mogelijkheden om arbeid en gezin beter te combineren en dat er zodoende een meer evenwichtige verdeling van de gezinstaken gerealiseerd zou worden. Dat ene vrouwelijke kamerlid realiseerde zodoende een belangrijke uitbrei-

35. *Parlementaire Handelingen Kamer*, 1971-1972, p. 1882.
36. Mannelijke en vrouwelijke mandatarissen spraken zich in de onderzochte naoorlogse periode uit voor de toepassing van het principe van gelijk loon voor gelijk werk en klaagden de hoge werkloosheid onder vrouwen aan.
37. Mannelijke en vrouwelijke fractieleden spraken zich uit voor de sociaal-pedagogische toelage in haar meest strikte vorm (namelijk enkel voor de thuisblijvende moeder), voor gezinshulp, voor een werkloosheidsvergoeding voor de moeder wanneer haar opvoedende taak beëindigd was, voor een pensioen voor de huisvrouw en voor het laten meetellen van de periode van loopbaanonderbreking om voor kinderen te zorgen in de pensioenberekening.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

ding van de visie van haar fractie op wat inzake arbeidsgelieerde thema's in het voordeel van vrouwen was.

IV. Conclusie

In deze bijdrage stond de relatie tussen descriptieve vertegenwoordigers en substantiële vertegenwoordiging centraal. Meer bepaald werd onderzocht of leden van een groep (vrouwelijke mandatarissen) op een unieke wijze bijdroegen tot de vertegenwoordiging van die groep (behartiging van vrouwenbelangen). De centrale vraagstelling van deze bijdrage luidde: Dragen vrouwelijke vertegenwoordigers op een unieke wijze bij tot de constructie van de vertegenwoordigde vrouw? Deze vraagstelling stamt uit de koppeling van twee theoretische inzichten, meer bepaald de stelling dat de vertegenwoordiger de vertegenwoordigde construeert tijdens het vertegenwoordigingsproces en de these dat vrouwelijke vertegenwoordigers, gezien hun levenservaring, over een uniek potentieel beschikken om de vrouwelijke burger te vertegenwoordigen.

In een eerste fase brachten we een overzicht van de constructies van de vrouwelijke burger tot stand via een inhoudsanalyse van de tussenkomsten ten voordele van vrouwen tijdens de begrotingsdebatten in de Kamer (1900-1979). Hierbij onderscheidden we enerzijds een constructie van de vrouwelijke burger als een autonoom en gelijk individu en anderzijds een constructie van de vrouw als een relationeel persoon met een vrouwspecifieke taak. In een tweede demarche bespraken we de momenten waarop de vrouwelijke mandatarissen afweken van het dominante discours terzake binnen hun fractie. We stelden vast dat de vrouwelijke vertegenwoordigers in bepaalde situaties en met betrekking tot bepaalde thema's de dominante visie op 'wat in het voordeel van vrouwen was' wel degelijk aanvulden. Ze droegen zowel bij tot de constructie van de vrouw als een relationeel persoon met een specifieke positie in het gezin, de arbeidsmarkt en de samenleving als tot de constructie van de vrouw als een individu met gelijke rechten. Ze verruimden de constructies van de vrouwelijke burger met nieuwe thema's en gaven vooral meer gewicht aan de egalitaire en individuele invulling van het ideaal van de vrouw.

De vrouwelijke kamerleden, betrokken in het onderzoek, getuigden dus inderdaad te beschikken over een specifiek potentieel om hun sekse te vertegenwoordigen. Dat potentieel zou, aldus eerder besproken auteurs, voortvloeien uit een gedeelde vrouwelijke levenservaring of uit een uitgebreidere kennis terzake gegenereerd door een proces van identificatie en socialisatie. Op basis van het hier gevoerde onderzoek kunnen we echter geen uitsluitsel geven over de 'bron' van dat potentieel. We stelden vast dat de levenservaring door de vrouwelijke vertegenwoordigers zelden expliciet aangewend werd om een eis of een argument kracht bij te zetten. Dat sluit echter geenszins uit dat de vrouwelijke mandataris-

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

sen zich baseerden op de eigen levenservaring en de kennis over de situatie van andere vrouwen tijdens de behartiging van vrouwenbelangen. Gezien de banden die het merendeel van de vrouwelijke mandatarissen met de (politieke) vrouwenbeweging onderhield, is het waarschijnlijk dat zij zeer goed geïnformeerd waren over vrouwenthema's.

Dat vrouwelijke mandatarissen (al dan niet op basis van hun levenservaring of van specifieke informatiebronnen en expertise) de constructies van de vrouwelijke burger aanvulden, is een relevante vaststelling. Deze 'mentale' constructies van de vrouwelijke burger zijn immers niet 'vrijblijvend'. Het politieke denken over de vrouw en haar rol en plaats in de samenleving resulteert mogelijk in wetgeving die de werkelijke modaliteiten van de vrouw in onze samenleving bepaalt.

SUMMARY

In the Interest of Women. Representatives (m/f) constructing the Represented (f)

This contributions tests the hypotheses that women MPs have a specific potential to 'construct' the represented female citizen. This stems from the combination of two theoretical propositions: the thesis that representatives 'create' the represented in the course of the representational process and the statement that women MPs might contribute in a unique way to the substantive representation of women due to a 'shared' life experience. A detailed reading of the interventions of women and men MPs in favour of women over eighty years of budget debates in the Belgian Lower House (1900-1979), learns that women MPs indeed did broaden the construction of the represented women. Independently from the dominant vision within the parliament or their parliamentary party, they contributed to the construction of the female citizen as mother and wife, with a female specific role in society, and in particular to the construction of women as individuals with equal rights.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Bijlage 1. **Vrouwelijke mandatarissen in de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers (1929-1979)**

	Christen-democratische fractie	Socialistische fractie	Communistische fractie	Liberale fractie	V.U.	F.D.F.-R.W.-fractie
1929-36		Dejardin	Degeer-Adère			
1936-46		Dejardin Blume-Grégoire	Degeer-Adère			
1946-49	De Riemaecker-Legot	Fontaine-Borguet Blume-Grégoire	Grégoire-Cloes			
1949-50	Van Daele-Huys De Riemaecker-Legot	Fontaine-Borguet Blume-Grégoire Groesser-Schroyens	Raskin-Desonnay			
1950-54	Van Daele-Huys De Riemaecker-Legot Craeybeckx-Ory Fontaine-Van Hoof De Moor-Van Sina	Fontaine-Borguet Copée-Gerbinet Blume-Grégoire (onafhankelijk vanaf 1951) Groesser-Schroyens				
1954-58	Van Daele-Huys De Riemaecker-Legot Craeybeckx-Ory Fontaine-Van Hoof Gabriëlle De Moor-Van Sina	Fontaine-Borguet Copée-Gerbinet Lambert Groesser-Schroyens Vanderveken-Van de Plas				
1958-61	Van Daele-Huys De Riemaecker-Legot Craeybeckx-Ory De Moor-Van Sina	Fontaine-Borguet Copée-Gerbinet Lambert Dampremy-Prince Groesser-Schroyens Vanderveken-Van de Plas				
1961-65	Van Daele-Huys De Riemaecker-Legot Craeybeckx-Ory Devos Verlackt-Gevaert	Fontaine-Borguet Copée-Gerbinet Lambert Dampremy-Prince Groesser-Schroyens Vanderveken-Van de Plas				

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

	Christen-democratische fractie	Socialistische fractie	Communistische fractie	Liberale fractie	V.U.	F.D.F.-R.W.-fractie
1965-68	De Riemaecker-Legot Craeybeckx-Ory Devos Verlackt-Gevaert	Copée-Gerbinet Groesser-Schroyens Vanderveken-Van de Plas		Mabille-Leblanc		
1968-71	De Riemaecker-Legot Craeybeckx-Ory Devos Verlackt-Gevaert	Copée-Gerbinet Groesser-Schroyens		Mabille-Leblanc Duclos		
1971-74	Craeybeckx-Ory Devos Verlackt-Gevaert	Copée-Gerbinet	Dinant	Duclos	Vander Eecken-Maes	
1974-77	Craeybeckx-Ory Devos Verlackt-Gevaert De Meester-De Meyer Dielens Janssen-Peeraer Steyaert Ryckmans-Corin	Pétry Huybrechts-Adriaensens Brenez	Dinant	D'Haeseleer	Martens-De Kegel Vander Eecken-Maes	Spaak Mathieu-Mohin
1977-78	Devos De Meester-De Meyer De Paepe-De Weweire Demeulenaere-Dewilde Dielens Steyaert Boeraeve-Derycke Vandenbussche-Tyberghien	Detiège Huybrechts-Adriaensens Brenez		D'Haeseleer	Vander Eecken-Maes	Spaak Banneux
1978-81	Devos De Meester-De Meyer De Paepe-De Weweire Demeulenaere-Dewilde Dielens Smet Steyaert (tot 1987) Ryckmans-Corin Vandenbussche-Tyberghien	Detiège Huybrechts-Adriaensens Brenez	Dinant	Duclos		Spaak Banneux